

УДК 378.134:373.3(043)

ДУХОВНА КУЛЬТУРА ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Бобир О.В., Мамчич О.Б.

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

Статтю присвячено актуальній проблемі створенню умов для самореалізації педагогічної особистості, міжособистісних відносин у професійній діяльності. Мета – вдосконалення мовної та мовленнєвої культури студентів на засадах кращих національних духовних традицій. Духовна культура створює особливий світ цінностей, формує та задовольняє інтелектуальні, емоційні потреби особистості. «Класичною тріадою духовної культури є істина, добро, краса». Складники духовної культури – знання, інформація, значення, норми, звичаї.

Ключові слова: мовна особистість, духовна культура, лінгвістична культура.

Постановка проблеми. Сучасна система освіти передбачає створення умов для самореалізації особистості. Основна мета навчання та виховання – професіоналізм майбутнього фахівця. Отже, «якість вищої освіти – це сукупність якостей особи з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість і обумовлює здатність задовольняти як особисті духовні і матеріальні потреби, так і потреби суспільства».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Духовна культура створює особливий світ цінностей, формує та задовольняє інтелектуальні, емоційні потреби особистості, адже «класичною тріадою духовної культури є: істина, добро, краса». До складників духовної культури ми відносимо знання, інформацію, значення, норми, звичаї. Особистість – це сукупність суспільних відносин, але вона є такою настільки, наскільки реалізується у діяльності. Як зазначав О. Леонтьєв, поняття особистості так само, як і поняття індивіда, виражає цілісність суб'єкту життя, це особливе цілісне утворення, нею не народжуються, а стають. Доведено, що виховати особистість здатна тільки особистість, яка завжди визначається духовністю, інтелігентністю, рівнем інтелекту, повагою до себе і до інших, почуттям власної гідності і, безперечно, вмінням відчувати **Слово** і вдало ним користуватися. Саме такий учитель може задовольнити потреби сучасного суспільства. На думку Ш. Амонашвілі, «...слово «вчитель» після слова БОГ очолює усі слова в усіх мовах « Отже, навчити розуміти слово необхідно і можливо. Варто тільки намагатися формувати особистість майбутнього педагога таким чином, щоб духовність і культура переважала б в усьому, і перш за все – в знаннях. Основна мета початкової школи – допомогти дітям в інтелектуальному, духовному, емоційному, фізичному та соціальному розвитку, створити їм відповідні умови для навчання. Саме тому поняття "мовна особистість" (В. Виноградов) є зараз особливо актуальним, консолідує підходи таких наук, як психологія, комунікативна лінгвістика, педагогічна риторика, лінгводидактика. Мовна освіта й мовленнєвий розвиток учнів – одна з центральних проблем сучасності, але сьогодні проблема оволодіння мовою – це проблема не стільки лінгвістична, скільки соціально-психолого-педагогічна. Аналізуючи її, неможливо не взяти до уваги, що рівень підго-

товки вчителя є відповідним рівнем професійної майстерності високоосвіченої мовної особистості, адже освіченим є той, хто володіє високим рівнем культури та духовності.

Концептуальною ідеєю дослідження є положення про те, що формування лінгвістичної культури майбутнього вчителя є соціальною вимогою, базується на психолого-педагогічній теорії і практиці, спрямовано на реалізацію міжособистісних відносин у професійній діяльності і створення умов для вдосконалення мовної та мовленнєвої культури студентів на засадах кращих національних духовних традицій.

Саме мова, її вивчення – це перш за все шлях набуття знань для того, щоб потім, поступово накопичуючи їх, послідовно передати нащадкам найважливіше, найцікавіше. Відомо, що мова бере участь у творенні людини, оскільки мова сама в собі має свого роду енциклопедію знань (А. Білецький). І дійсно, енциклопедичний рівень мовних знань може мати будь-яка людина. Важливо, якщо ці знання має фахівець, учитель, який вільно володіє граматично правильно спрямованим головним знаряддям їхньої передачі – словом. Саме тоді можна сподіватися, що вчителеве слово позитивно впливатиме на результат навчання та виховання учнів. Мова є не тільки предметом навчання, а й засобом духовного плекання особистості. Отже, і мовна особистість, якою повинен бути вчитель, теж не виникає сама по собі. Сприяє цьому саме "освіта – основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави, оскільки метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства ...". Вона складається не тільки з особистісних характеристик людини взагалі, а є результатом об'єднаних зусиль співпраці викладача та студента. **Звідси і актуальність дослідження.**

Метою дослідження є визначення, наукове обґрунтування та експериментальна перевірка педагогічної технології формування професійної – лінгвістичної – культури майбутнього вчителя у вищих навчальних закладах та вироблення таких спеціальних прийомів для організації процесу набуття теоретичних знань, практичних умінь і навичок, що сприяють підвищенню рівня мовної обізнаності студентів, духовної культури педагогічної особистості.

Виклад основного матеріалу. Саме мова та мовлення, вміння володіти ними складає "індивідуальний тезаурус" особистості. О. Лазурський, досліджуючи особистість, дійшов висновків, що кожна особистість здійснює відповідний шлях розвитку, досягаючи, зрештою, того чи іншого рівня, отже, розвивати особистість означає розвивати її у постійному контакті із суспільством. Адже мова, "як дзеркало, відображає обидва світи: поза людиною, тобто той, що її оточує, і в людині, тобто той, що є створеним нею самою". Таке дзеркало може бути кривим, якщо система особистісних орієнтацій не дозволяє носієві мови правильно оцінювати своє місце у суспільстві. Якщо рівень мовної та мовленнєвої культури особистості є обмеженим, це свідчить про інтелектуальне та духовне жебрацтво мовної особистості як носія певної мови. Мовна ж особистість майбутнього вчителя потребує постійної уваги та підтримки для створення умов та напрямків правильного її розвитку. І процес цей є наскрізним. Виховати у студента інтерес до вивчення мови, одного зі складних навчальних предметів, є основним завданням, адже інтерес до навчання є важливим особистісним утворенням. Навчати мови без виховання інтересу до неї, її історії, духовних засад – справа марна. Саме інтерес до предмета, пізнання його глибинного змісту, його духовної складової забезпечує свідоме вивчення, розвиває почуття, асоціативне мислення, надає нового імпульсу розвитку процесу самосвідомості. Майбутній педагог може виховати інтерес до слова у своїх учнів, якщо сам він є зацікавленим пізнати це унікальне явище – мова – і володіє нею бездоганно.

Основними завданнями дослідження є розробка і випробування комплексу логічних і послідовно пов'язаних між собою індивідуально орієнтованих моделей методик, що утворюють принципово нову раціональну інтегративну систему структурного формування теоретичних знань і практичних умінь та навичок як основної умови набуття лінгвістичної культури майбутніх учителів як основи їх духовної культури.

Саме сучасний когнітивний підхід до вивчення мови "дозволяє зв'язати воедино процеси людської свідомості, мислення та мови з процесами дійсності, що в них відображується". Отже, "якщо зіставити мову та мовлення, то мова виступає саме тим початком, що має закони, які є здатними керувати мовленням. Думка стає доступною, якщо вона є втіленою в мові". І, дійсно, за думкою англійського вченого Х. Алдера, важко уявити собі свідоме мислення без зв'язку з мовою, бо мова є єдиним розумним засобом підтримки соціальних контактів. Можливості мислення мовної особистості мають постійно розвиватися. Мислення педагога є особливим складом мислення. Воно наповнюється новим змістом, власними спостереженнями мовної особистості вчителя за навчанням та поведінкою своїх учнів. Більш високий рівень організації мислення визначається не тільки вродженими факторами, а й вихованням духовності, освітою, стилем життя. Людина взагалі "створюється" тією мовою, носієм якої вона є, культурою цієї мови, духовністю та ментальністю. Отже, ми всі є творцями нашої мови. І тільки від носіїв мови залежить, чи відображатиме мова діалектику життя, що змі-

нюється та міцніє, чи залишатиметься нікому не потрібним "мертвим морем" слів. Зразкове, вишукане, шляхетне мовлення, на жаль, зараз майже не зустрічається. Воно лишається прерогативою спеціалістів. Той "мовний матеріал", який, в особі абітурієнта, отримує вища школа від школи середньої, досить часто не відповідає рівню навіть школи початкової. Це і абсолютна відсутність чуття тексту, розуміння його будови, семантичної наповненості. Звідси – і невміння продемонструвати знання пунктуації. Граматичний обрис слова часто лишається невідомим для учня саме з причини незнання ним його лексичного значення. Роздуми про семантичну картину світу тоді "розбиваються" об загальну непоінформованість та низький рівень інтелекту учнів, а іноді, відверто кажучи, і окремих педагогів. Негаразди, що відбуваються у суспільстві, призводять до падіння інтелектуальної та духовної культури особистості, адже мова є потребою людини виразити, отже, об'єктивувати себе. Сутність мови зводиться до духовної творчості індивідуума (М. Бахтін).

Мова опосередковує багатогранну розумову діяльність особистості, зокрема, її сприймання, уяву, мислення, ось чому рівень лінгвістичної та комунікативної культури завжди презентує рівень особистісної духовної обдарованості та досконалості. Безумовно, мова є дещо більшим, аніж інстинкт особистісного інтелекту, вона є органом народного духу, тобто мова є не тільки інструментом пізнання та комунікації, а й культурним **кодом нації**, носієм і хранителем етичних та естетичних понять, архетипів поведінки, які формують відмінний від інших націй погляд на зовнішній та духовний світ, що, зрештою, створює менталітет нації. Тому надзвичайно важливо, задовольняючи потреби суспільства, враховуючи соціальні функції мови, керувати процесом **формування** професійної лінгвістичної культури особистості. Сучасна лінгвістична освіта є орієнтованою на соціалізацію особистості, на гуманістичний підхід до кожного студента, мовне середовище, що формується мовним колективом через окремі мовні особистості, конструює мовний стан. Досягти високого рівня мовної обізнаності майбутнього фахівця можна, використовуючи ситуації проблемного навчання, проектного навчання, ТРВЗ, технології критичного мислення, **моделюючи** такі активні методи і форми їхнього втілення, що сприяють формуванню та всебічному розвитку культури та духовності мовної особистості. У процесі навчання мови, підкреслюємо, необхідно враховувати особистісно-діяльнісний підхід, міжпредметну координацію, контекстні умови, когнітивність, адже означені складники є основою лінгвопедагогічного підходу у підготовці майбутнього фахівця. На жаль, й дотепер бракує нових інтегрованих **авторських методик** формування лінгвокультури фахівця, адже рівень мовного інтелекту залежить від ступеня розвитку суспільства, від умов навчання мови окремого індивідуума, від виховання в особистості духовності, мовної інтуїції, відчуття енергії Слова, розвитку внутрішнього мислення та мовлення. Оскільки мова входить у життя через конкретні висловлювання, через конкретні ж висловлювання і життя входить у мову, безсумнівно, що саме оточуючий світ Слова створює для

особистості відповідне **мовне поле**, яке потребує постійного енергетичного зарядження. Для того щоб воно було позитивним, маємо в процесі навчання та виховання розвивати духовну культуру мови та мовлення студента. Мова і культура є взаємопов'язаними: культура впливає на мову та мовлення, а рівень мови та мовлення є ознакою індивідуальної культури особистості. Саме тому культурою мовлення важливо володіти усім, хто за родом своєї діяльності є пов'язаним із людьми, організовує та спрямовує їхню роботу, виховує. Мова свідчить про смак людини, вона є частиною нашої загальної поведінки в житті, визначає ступінь психологічної врівноваженості, ступінь можливої закомплексованості людини. І, дійсно, так: ми знаходимося "в обіймах" своєї мови, вона визначає відповідний **мовний імідж** особистості. Саме мова створює певне коло, в якому людина формується з дитинства, відображає рівень свого духовного виховання в сім'ї, адекватності своєї поведінки, демонструє набуті мовні вміння та навички, що є виробленими в результаті спілкування з довкіллям. Це означає, що основи плетання мовної особистості необхідно закладати від самого народження дитини й розвивати їх постійно. Вже з раннього віку цей процес має набути свідомого навчального та виховного напрямку, що є націленим на регуляцію та підсилення позитивних моментів та намагання уникнути негативних.

Три галузі людської культури – наука, мистецтво і життя – поєднуються тільки в особистості, яка залучає їх до своєї єдності, бути особистістю означає бути суб'єктом діяльності, спілкування, самосвідомості. Саме тому мова та мовлення особистості безпосередньо впливають на створення перцептивної карти реальності – унікальної моделі сприйняття кожною людиною оточуючого світу (Х. Алдер). Те, як педагог, мовна особистість, сприймає закони мовленнєвого оточення, свідчить про якість його власного самостійного розуму, реалізацію духовних потреб, правильного оцінювання свого особистісного професійного престижу. Коригуючи слово, керуючись ним, висловлюючи свої думки, намагаючись досягти якомога успішнішого результату може тільки та особистість, яка є здатною чітко усвідомлювати своє духовне та вчительське призначення і пам'ятати про те, яку відповідальність вона має перед суспільством, а особливо – перед самою собою. Отже, мовна особистість є **комунікативним партнером**, який, завдяки вільній мовленнєвій орієнтованості, є здатним продемонструвати свої здібності, рівень мислення та культури. Ще С. Рубінштейн ототожнював процес розвитку здібностей людини з процесом розвитку самої людини. Його думки набули подальшого розвитку. Оскільки "особистість педагога як складна

система завжди перебуває у певному локальному просторі", викладач має постійно сприяти "індивідуації" (К. Юнг) процесу освіти та розвитку індивідуальних психологічних властивостей, якостей, що роблять людину неповторною духовною особистістю.

Саме творча діяльність, що є спрямованою на формування таких якостей особистості, як динамічність розуму, сміливість та незалежність суджень, уміння аналізувати та синтезувати явища, процеси тощо, переконує в тому, що від ступеня сформованості мовної культури залежить професіоналізм лінгвістичної особистості, її лінгвістична активність, рівень вербальної адаптованості, лінгвістична відповідність, комунікативна орієнтація.

Оскільки "слово як уявлення є тільки точкою опори або місцем прикріплення різноманітних ознак", а "життя слова з психологічного, внутрішнього боку полягає у застосуванні його до нових ознак, і кожне таке застосування збільшує його зміст" (О. Потебня), основним завданням викладання циклу лінгводисциплін у системі безперервної освіти має бути таке знання мови, що дозволяє через слово відчутти свою причетність не тільки до сучасної семантики, а й до древніх коренів мови, її духовних засад, її самотності й неповторності. Необхідно абсолютно по-іншому подивитися на процес набуття лінгвознань майбутніми фахівцями та втілювати інноваційну **інтегровану модель** мовної та мовленнєвої підготовки педагогічної особистості.

Висновки і пропозиції. Отже, знання мають розглядатися перш за все як основа свідомого формування та вдосконалення уміння та навичок, як інструмент посилення практичного напрямку навчання рідної мови, як засіб синергетичного розвитку духовної та інтелектуальної культури особистості. Таким чином, реалізується не тільки інформативна, а й комунікативна мета вивчення мови як основна, саме тому рівень мовної та мовленнєвої культури перевіряється синтаксичною вивірністю, досконалістю мови особистості та, зрештою, демонструє рівень її зв'язного мовлення. Навчаючись у вищому навчальному закладі, майбутній фахівець поступово накопичує різний за своїм потенціалом педагогічний, лінгвістичний та комунікативний досвід, адже рівень розвитку особистості є різним. Саме так формується педагогічна, лінгвістична, комунікативна **особистісна модель**, яка виявляється у відповідній структурі особистісних духовних якостей, і саме формування такої моделі вважаємо **інноваційною перспективою** наших подальших досліджень. Її параметри свідчать про самовизначення особистості, окреслюють шляхи її духовного самовдосконалення та рівні самосвідомості, адже самореалізація, самопізнання і саморозвиток особистості є єдиним процесом.

Список літератури:

1. Алдер Х. НЛП: современные психотехнологии / Х. Алдер. – СПб: Питер, 2000. – 160 с.
2. Пономарів О.Д. Культура слова: Мовностилістичні поради / О. Д. Пономарів. – К.: Либідь, 2001. – 240 с.
3. Потебня А.А. Слово и миф / А. А. Потебня. – М.: Правда, 1989. – 622 с.

Бобырь А.В., Мамчич Е.Б.

Национальный университет «Черниговский коллегиум» имени Т.Г. Шевченко

ДУХОВНАЯ КУЛЬТУРА КАК ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ЛИЧНОСТИ ПЕДАГОГА

Аннотация

Статья посвящена актуальной проблеме создания условий для самореализации личности педагога, межличностных отношений в профессиональной деятельности. Цель – совершенствование языковой и речевой культуры студентов на основе лучших национальных духовных традиций. Духовная культура создает особенный мир ценностей, формирует и отвечает интеллектуальным, эмоциональным потребностям личности. «Классическая триада духовной культуры есть истина, добро, красота». Составляющие духовной культуры – знания, информация, значения, нормы, обычаи.

Ключевые слова: языковая личность, духовная культура, лингвистическая культура.

Bobyry O.V., Mamchych O.B.

T.H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium"

SPIRITUAL CULTURE AS A BASIS FOR TEACHER'S PERSONALITY LINGUISTIC CULTURE FORMATION

Summary

The article deals with topical problems of creating conditions for self-realization of teacher's personality, interpersonal relations in professional work. The main goal is to improve students' language and speech culture on the basis of the best national spiritual traditions. Spiritual culture creates special world of values, forms and satisfies individual's intellectual and emotional needs. "The classical triad of spiritual culture is truth, good, beauty." The components of spiritual culture are knowledge, meaning, norms, and customs.

Keywords: linguistic personality, spiritual culture, linguistic culture.